

OD PROŠLOSTI
KA BUDUĆNOSTI

OTKUD JA U RATU?
KAKO KA TRAJNOM MIRU?

ČETIRI POGLEDA

Gosti tribina bili su učesnici u ratovima
na prostoru bivše Jugoslavije:

ADNAN HASANBEGOVIĆ iz Sarajeva
GORDAN BODOG iz Zagreba
NEBOJŠA JOVANOVIĆ iz Beograda
SAŠA DUJOVIĆ iz Beograda

CENTAR ZA NENASILNU AKCIJU

ODRŽANE TRIBINE:

3. 6. 2002 U INĐIJI

12. 6. 2002. U NIŠU

17. 6. 2002. U NOVOM PAZARU

24. 6. 2002. U KRAGUJEVCU

INICIJATIVA I ORGANIZACIJA



CENTAR ZA NENASILNU AKCIJU, BEOGRAD - SARAJEVO

Svetogorska 33 / st.7, 11000 Beograd; tel/fax: +381 11 3226-793; email: cna.beograd@nenasilje.org
Bentbaša 31, 71000 Sarajevo; tel/fax: +387 33 440-417; cna.sarajevo@nenasilje.org
www.nenasilje.org

U SARADNJI SA



Centar za razvoj građanskog društva



uz podršku:

Ministarstva inostranih poslova Švajcarske, Skupštine opštine In dija, Skupštine grada Niša, Skupštine opštine Novi Pazar, Skupštine opštine Kragujevac, Dokumentacionog centra «Ratovi 1991-99», Udruženja ratnih vojnih invalida opštine Zemun, Odbora za građansku inicijativu (Niš) i svih ljudi koji su nas podržali na bilo koji način.

O TRIBINAMA « OTKUD JA U RATU / KAKO KA TRAJNOM MIRU »

- o jednoj ideji i potrebi (potrebama) za njom -

Poslednjih nekoliko godina, države i društva nastala raspadom SFRJ nalaze se na početku dugotrajnog i bolnog procesa koji se, uobicajenim ali istovremeno i akademskim tj. jezikom «elite», naziva *suocavanje sa prošlošću*. Tom frazom se želi istaci neophodnost otvaranja brojnih pitanja vezanih za ratove na razlicitim stranama nekada zajednicke države, pitanja koja u dobroj meri i posle citave decenije ostaju bez odgovora. I bez spremnosti da se o njima uopšte diskutuje.

I dok su, kako tokom ratnih godina tako i nakon njih, postojali rasuti i nekad manje, nekad više cujni glasovi koji su insistirali na odgovornosti, osudi nasilja i pokušaja njegovog legalizovanje u ime «viših ciljeva» (nacije, vere, otadžbine), dotle i dan-danas, prilično vidljivo i glasno, javnim prostorom (prostorima?) galopiraju price iz mitsko-herojskog folklornog žanra ilustrovane porukama o svima «nekima» koji su Radovani (ili Norci). Dobar deo gradanki i gradana «leluja» u nekom meduprostoru, nesvesni sopstvenih mogucnosti da, za promenu, sami kreiraju stvarnost i društvo u kome žive, gravitirajući ka jednoj ili drugoj opciji (između kojih ionako ne postoji nikakva konstruktivna komunikacija).

O ratovima se uglavnom govori u kontekstu koji je daleko od preispitivackog i koji ih prikazuje kao nužnost upisanu u tradiciju, istoriju, nesrecan splet politickih okolnosti, u kategorijama cinjenica koje su svete i neupitne ... «i prirodne», i koje rat tretiraju kao neželjeni ali jedini izbor. Ili se o ljudima koji su u ratovima ucestvovali ili ih na bilo koji nacin podržavali, sudi sa «moralno visoko kotirajuće» pozicije onih koji su na vreme (pre drugih!) shvatili cemu to vodi i kakve posledice nas sve cekaju.

Za ljude koji rade na procesu izgradnje mira mora postojati više od samo dva moguća pravca i samo dva postojeća izbora. Ideja clanova/ca Centra za nenasilnu akciju o organizovanju ovakvih tribina potekla je upravo iz želje da se kroz licne price direktnih ucesnika u ratnim dešavanjima sa tri strane (iz Hrvatske, BiH i Srbije) otvori jedno novo polje i novi prostor za suocenje sa prošlošću društava ciji smo delovi, ali i sa sopstvenom odgovornošću svakoga od nas. Odgovornošću za ono što se desilo odnosno za prošlost, ali i za ono što naša društva sada jesu i što mogu postati. To polje odnosi se na otvoren razgovor o razlozima koji su ljude sa suprotnih strana nagnali da u ratu ucestvuju i njihovim iskustvima u pomenutim dešavanjima. Licna videnja «obicnih» ljudi, daleko od centara moci, po našem mišljenju daju puno materijala za preispitivanje sopstvene pozicije «tada i sada», za preradu vrednosti u ime kojih se sve to dešavalo, ali i za promenu u videnju i doživljaju drugoga koja vodi ka promeni u sebi i oko sebe.

Otvaranjem prostora u kome se mogu cuti svedocenja samih ucesnika u proteklim događajima i to onih koje svakodnevno srećemo na ulici, zapocinje se rad na jednoj veoma bitnoj dimenziji pristupa uspostavljanja komunikacije kao prvog koraka u izgradnji mira na ovim prostorima, a to je razgovor u lokalnoj zajednici van intelektualnih i elitnih krugova i to sa svim stranama koje su bile ukljucene u sukob.

Ovako zamišljena prica ima za cilj da napravi malu pukotinu: u shvatanju da se ovim pitanjima imaju baviti iskljucivo malobrojni intelektualci koji to ionako rade «samo zato što su za to dobro placeni (iz inostranstva)», u shvatanju da svaki razgovor na temu ovih ratova neminovno određuje jednu stranu (tj. jedan narod) kao iskljucivog krivca - a onda, logicno, postoji i iskljuciva žrtva, u shvatanju da je sve što se desilo najbolje zaboraviti ...

Bez pretenzija na to da ove tribine same po sebi već predstavljaju konacno suocenje, želelo se mnogobrojnim pitanjima pristupiti iz baze, vaninstitucionalno i sa manje naglaska na cinjenicama (istorijskim, politickim), a više na osećanjima ljudi sa razlicitih, doskora zaracjenih strana koji iznose svoje licne drame, strahove i dileme i svoje licne uvide u nacine postizanja trajnog mira na ovim prostorima. Verujemo da je težnja ka stabilnom i dugotrajnom miru koja se ne bavi vrućim pitanjima minulih ratova jalova i na klimavim osnovama i da trajnog mira ne može biti dok potreba za njim ne dode od samih gradana/ki koji su, uostalom i podneli najveće strahote rata.

Ukoliko bi se nakon ove pilot serije od cetiri tribine pokrenula jedna intenzivnija i šira društvena akcija usmerena ka još dubljem tretiranju ovih problema i to bi bio tek još jedan znacajan korak u procesu preispitivanja svega doživljenog u proteklih desetak godina. Pravac kojim želimo ici podrazumeva pokušaj stvaranja društvene atmosfere u kojoj neće biti moguće (ili bar uobicajeno) da se nakon prikazivanja filmova o ratnim zlocinima koje su pocinili «naši» dešavaju politicke krize ozbiljnih razmera, kao što se desilo u Srbiji i Hrvatskoj nakon prikazivanja filmova o zlocinima u Srebrenici ili Krajini tokom operacije «Oluja».

Želeli smo da napravimo jedan takav zahvat koji o sucenju sa prošlošću govori izvan kabinetskog pristupa raznih Komisija za istinu i pomirenje (za čiji rad smatramo da je važan, ali i podložan konstruktivnoj kritici) i izvan zatvorenih krugova u kojima se istomišljenici obraćaju isključivo – istomišljenicima. Namera nam je takode bila i da se pomaknemo od centra (Beograda) i da radimo sa ljudima iz manjih mesta koji još ređe imaju prilike da čuju priču osoba iz Hrvatske ili Bosne i Hercegovine vezane za rat. Ovoga puta izbor je pao na Indiju, Niš, Novi Pazar i Kragujevac, a nadamo se da će biti prilike da se radi i u mnogim drugim gradovima širom Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Hrvatske ...

Podrška koju smo dobili od različitih organizacija i pojedinki/aca neizmerno nam je značila, jer smo od početka znali da ne možemo niti želimo sami. Lokalni partneri iz pomenutih gradova izneli su veliki deo organizacije na svojim plecima, razumevanje i sugestije koje smo dobili od ljudi iz Dokumentacionog centra «Ratovi 1991-99.» i Omladinskog kulturnog kluba iz Indije bili su nam veoma važni za usmeravanje citavog procesa. Ova saradnja daje nam nadu da će biti još polja na kojima možemo zajedno raditi i promovisati vrednosti koje su nam bitne i koje živimo. Bilo nam je veoma značajno uspostaviti saradnju sa nekim osobama aktivnih u Udruženju ratnih vojnih invalida i možda time stvoriti zacetak partnerstva u izgradnji mira. U ovom potezu vidimo i korak koji predstavlja odbijanje podele na *nevine i krive, pametne i glupe* jer ne težimo polarizaciji i međusobnom optuživanju već težimo saradnji, razumevanju i zajedničkom traženju načina u procesu izgradnje mira. Za ovaj proces važne su sve društvene grupe, jer verujemo da delimo odgovornost za prošlost i budućnost, i da delimo mir kao vrednost važnu truda. težili smo i zadobijanju podrške od strane lokalnih vlasti u gradovima u kojima su se održavala tribine, na kojoj smo im zahvalni, a posebno zahvaljujemo lokalnim vlastima i Indiji na svesrdnoj podršci i gostoprimstvu.

Švajcarsko ministarstvo inostranih poslova, koje je finansijski podržalo citav projekat, takode nam je neverovatno mnogo pomoglo time što su nam uz puno poverenje ostavili potpunu slobodu u našoj inicijativi i kreiranju stvari za koje smatramo da su od izuzetno velikog značaja za društvo u kome živimo. Ovo pominjemo tim pre što je takav odnos jednog donatora netipičan u našim okolnostima.

Na kraju, nadamo se da su ove četiri tribine odškrinule neka vratanca u glavama i srcima ljudi koji su imali priliku da o njima citaju ili ih direktno prate, ali i neka vrata koja vode u još dublje i mnogo bolnije procese otvorene pitanjima «Gde sam bio/la i šta (ni)sam cinio/la?», ali i «Kako dalje posle svega?»



O UCESNICIMA

Adnan Hasanbegovic

Roden je 1973. godine u Sarajevu. U ratu je učestvovao kao pripadnik Armije BiH od 1992-1995. godine. Danas je mirovni aktivista zaposlen u Centru za nenasilnu akciju.

O atmosferi i dešavanjima u Bosni i Hercegovini na početku 90-ih godina priča iz svoje tadašnje pozicije tek svršenog srednjoškolca koji je samo

nazirao ozbiljnost situacije koja će vrlo brzo eskalirati u višegodišnji, surovi ratni sukob. Secajući se meseci neposredno pred rat Adnan priča o svojoj unutrašnjoj drami, ali i o specifičnom raspoloženju kakvo je tada vladalo u Sarajevu:

«Kada su u Bosni i Hercegovini pobijedile nacionalne partije na izborima, pocela je ratna psihoza. Ja sam se, kao i mnogi ljudi u Bosni našao u neobranom grožđu. Mogu reci da nismo ni slutili koliko može biti strašno sve to što će nam se desiti. I kad se rat dešavao u Sloveniji i Hrvatskoj mislili smo da u Bosnu neće doći».

U aprilu 92. počeo je otvoreni sukob u Bosni i Hercegovini i konflikt koji je prethodnih nekoliko meseci vođen na političkom i psihološkom planu sada prerasta u «pravi rat». Obruc oko Sarajeva se zatvara i prve granate, koje će i u naredne tri godine padati po gradu, su ispaljene sa okolnih brda.

«U maju padaju prve granate ispred moje zgrade. Na pitanje otkud ja u ratu, odgovaram da mi je rat došao pod prozor, našao me negde u kuci. Stvari su se prebrzo odvijale i bio sam uplašen i zbunjen».

Ubrzo nakon toga formirana je privremena vlada i privremena vojska, a u junu Adnan dobija poziv na mobilizaciju kome se odazvao u nadi da će ga, zbog godina, smestiti u neku kasarnu u gradu i da se nikako neće boriti. Međutim:

«*Nakon tri mjeseca dobijam prekomandu i šalju me na front, na Zlatište iznad Sarajeva gdje počinje moja licna ratna priča. Nisam baš bio psihicki spreman na to, bio me je strah i muka. Ljudi su poceli da ginu, a u gradu je užas opasne stanja – nema struje, vode, hrane ... Bio sam u svemu tome sa motivacijom da branim svoj grad od nekog ko me napao, od nekih nacionalista koji su hteli da nas rasture*».

Naredne dve godine obeležene su užasnim peccatom ratnog iskustva i svakavim vidovima nasilja, ali i unutrašnjim preispitivanjem i promišljanjem citavog konteksta ratnog stanja.

Velika želja da rat prestane, jer je po Adnanovim recima to «*potpuni poremećaj svega*», procenjena je i mucnim emotivnim prelomima i nedostatkom kapaciteta da se sve to izdrži. Svoja osećanja kada je rat konacno završen potpisivanjem Dejtonskog sporazuma opisuje na sledeći način:

«Kada se desilo bombardovanje položaja bosanskih Srba nisam bio srećan, ali sam to dočekao sa velikim olakšanjem jer mi je samo bilo bitno da rat prestane. Kada se desio Dejtonski sporazum nikad nisam bio srećniji».

Prve posleratne godine za njega su bile obeležene pokušajima prevazilaženja posttraumatskog sindroma u cemu su mu, kako kaže, mnogo pomogle knjige koje je dosta citao, ali i okretanje veri i bogu. Paralelno sa tim dešava se proces upoznavanja sa nacinama i mogućnostima mirovnog rada na ovim prostorima, a od 98. godine i sam se uključuje u tu neiscrpu oblast delovanja zvanu «izgradnja mira». O trenutnoj situaciji u svojoj zemlji, kao i o vidovima suocavanja sa prošlošću kaže:

«Sada imam osjećaj nekakvog mira jer nema direktnog nasilja, ali ipak to nije trajni mir. Nije

rat, ali ni mir. Traume su još dosta jake, a svakakve podele duboke. Suocavanje sa prošlošću za mene znači preispitivanje – gdje smo činili

Reakcije osoba iz publike na svim tribinama bile su raznolike – od radoznalosti i iskrene želje da se *cuje i razume*, preko ljutnje i neslaganja sa nekim od izrecenih stavova, pa do mišljenja da je “sve to lepo i krasno” ali mi smo ipak samo sitni igrači u velikim belosvetskim igrarijama. No jedna stvar zaista zaslužuje pažnju, a radi se o izuzetno visokom intenzitetu razlicitih emocija koje su se javljale u interakciji publike i ucesnika, što samo ukazuje na to koliko ogromno more nezrecenih stvari i mucnih strahova u vezi sa minulim ratovima leži u vecini nas.

Jedan broj ljudi je u ovim dešavanjima pronašao preko potrebni prostor da govori o teškim iskustvima i najdubljim licnim dramama koje su posledica ratova na teritoriji bivše Jugoslavije (a takode i nekih prošlih ratova), mesto u kome će sva sila straha i patnje postati *vidljiva i cujna*, a time i neodvojiv deo nekog društvenog i javnog prostora za ciju bismo klimu svi trebalo da budemo odgovorni. Teško je ne zapitati se koliko je takvih priča svuda oko nas, ali i koliko uopšte postoji nekakvih slicnih mikro-prostora u kojima te price bivaju izrecene. Jer, kada ratovi produ, a posle njih nestane i potreba za produkcijom pateticnih i bombasticnih priča o “našim junacima” ili “zloj sudbini napacenog naroda” (uvek zbirno i anonimno tj. depersonalizovano) ostane samo ogoljena, te stoga i zastrašujuća, licna patnja roditelja koji su ostali bez dece, ljudi koji su u ratnom vrtlogu “zagubili” citav svoj život, osoba ciji su pogledi uprti u neku daleku tacku sa koje treba da im se vrata prijatelji, deca, braca ili sestre koji su otišli sklanjajući se od ratova ciji delovi nikako nisu hteli da budu...

Bilo da se radi o prici oca koji vec niz godina pokušava da posmrtno ostatke poginulog sina iz Bosne prenese u Srbiju ili o slucaju žene koja je tribinu doživela kao priliku za jasno iskazivanje svog antiratnog i antimilitaristickog stava, one isticu jaku potrebu da se jasno i otvoreno govori o tome šta su nam ratovi doneli i kakvu pustoš su napravili u ljudima, kao i da se društvo (tj. mi) ozbiljno time pozabavi.

Kada procitate reci ostavljene u “kutiji utisaka” nakon jedne od tribina:

“*Moj brat je poginuo na transporteru JNA u Splitu, kao momak od 19 godina i ja lako ne opraštam.*”

(a slicne price postoje na svim stranama) pomislite kako je beskrajno dug put ka miru medu ljudima, ali i u njima.

No svako naše nastojanje da *cuujemo i razumemo* taj put skracuje za koji metar. Stoga – mislimo o tome.

nasilje, gdje smo bili, šta smo radili. Preuzimanje odgovornosti za sve što sam radio. Postoji više nivoa odgovornosti: individualna i kolektivna odgovornost, odgovornost što sam uopšte pristao da budem dio toga, odgovornost za prekoracenje u nasilje, jer smo rat vodili baš krvavo. Važno je da se cujemo i da se pokušamo cuti».

Prica o izgradnji mira neminovno sobom nosi i razgovor o preprekama i podsticajima na putu ka trajnom miru. Adnan naglašava da prepreke postoje, ali da one nikako nisu nepremostive i za njihovo prevazilaženje potrebno je izuzetno mnogo vremena, energije i hrabrosti. Konkretni problemi za njega su to što narodi na ovim prostorima ne znaju dovoljno jedni o drugima, što se bolne stvari zatrpavaju i o njima se ne govori. Takode smatra da je nužno preispitivanje istorije i kulture, odnosno uocavanje gde su ti elementi koji nas pozivaju «u boj».

«Ima puno neiskomuniciranosti, različitih percepcija, doživljaja identiteta (vjerskog ili nacionalnog). Te price još nismo probali cuti i razumjeti».

O svojoj motivaciji za učešće u tribinama i o tome šta su one značile Adnan kaže:

«Nisam intenzivnije promišljao i sjecao se dana provedenih na ratištima nego sada i postalo mi je jasno koliko mi je to važno i potrebno. Svih ovih godina razmišljam kako razumijeti i shvatiti suštinu problema i uzroka sukoba zbog kojih nas je snašlo onoliko nasilja i razaranja.

Dragojevićev simbol "drekavca" mi se ucinio u prvi mah kao odgovor i mislio sam da je to van moci covjeka da to razumije u potpunosti i da treba da

Gordan Bodog

Zagrepanin. Kao pripadnik Zbora Narodne Garde učestvovao je u ratu u Hrvatskoj od 1991. do 1994. godine. Danas je aktivista Centra za mirovne studije u Zagrebu i deluje na osnaživanju civilnih inicijativa u Hrvatskoj, ali i širem regionu.

Krajem osamdesetih godina video je sebe kao odraslog covjeka, obrazovanog i nacitanog, koji je pomno pratio kulturna i politicka previranja u SFRJ. Nije bio cinik, ali mu se cinilo još 88. godine da se situacija otela kontroli. Osecao je neki unutrašnji nemir i strepnju, ali nadao se da do veceg sukoba neće doći. Prvo demantovanje njegovih nada desilo se leta 1990. kada se sa letovanja vraca drugim putem do Zagreba jer su putevi bili blokirani, a veliki broj stranih turista žurno je napustio Hrvatsku.

«Tenzije su rasle, a meni se cinilo da imam vrlo malo izbora. Ili učestvujem u svemu ili ne, ili napuštam Zagreb i idem negde drugde ili ostajem».

se prepusti sudbini (i da se trudi da bude fin) jer život je takav...

Kada se javila ideja za ovakve tribine, osjetio sam da to može biti važna mapa u toj mojoj avanturistickoj misiji traženja "drekavcevog" tunela i ulaženja u lavirinte suocenja sa istinom i samim sobom kao ucesnikom i svjedokom ratova. Sjesti sa ljudima sa "druge strane" i poceti prvi govoriti o sebi i svojim ratnim iskustvima i motivima, cuti se i pokušati razumjeti i nauciti nešto što ne znam.

Cini mi se da je to upravo ono što vodi na put ka trajnom miru, miru kao stanju u kojem ljudi ne trpe jedni druge vec ih osjecaju, prihvataju i medusobno se osnažuju.

Bez vremenskog odmaka mi je još teško govoriti o znacaju svega ovoga, ali cini mi se da smo napravili jako važnu stvar.

Znam samo da su meni licno ove tribine izazvale mnogo emotivnih reakcija i da sam dobio nove inspiracije i motive za rad na izgradnji mira i nove uvide u dogadaje iz ratova.

Osjecao sam kroz ovaj proces i strah, nadu, ljutnju, sreću, tugu... u stvari sve ono što bi i trebao da osjecam kada se govori o ratu i miru i o teškim i lijepim ljudskim sudbinama.

Ljudske emocije kako mogu biti prepreka medu ljudima isto tako mogu ih spojiti i oplemeniti. I mi ucesnici/bivši vojnici i gosti, voditeljica, organizatori na tribinama smo skupa prolazili kroz naše price i iskustva i zajedno osjecali emocije koje su nas možda nekad razdvajale. A sada nas mogu vratiti našim svjetlim stranama, a i pomoci nam da se vidimo, cujemo i bolje osjetimo».

Bio je svestan, kaže, da je ostanak kuci značio neminovnost oružanog sukobljavanja. Dešavanja na Plitvickim jezerima, u Pakracu i Korenici potvrdila su njegove strahove.

krajem aprila dobio je poziv za vojnu vežbu, odnosno zbor na zagrebackom Velesajmu. Otišavši tamo susreo sa još nekoliko stotina ljudi koji su odslužili vojni rok u JNA.

«Popunjavali smo neakve formulare i tek sam dosta kasnije shvatio da se zapravo radilo o nekakvoj izjavi kojom prelazimo sa zakletve jugoslovenskoj vojsci na lojalnost Republici Hrvatskoj».

O narednih nekoliko meseci u svom životu Gordan prica kao o vremenu išekivanja u kojem je ocekivao poziv na vojnu vežbu i pomno pratio šta se događa u drugim krajevima SFRJ. Medutim, od novoformirane vojske nije bilo nikakvih informacija, a u Ljubljani se vec dogadao rat na

ulicama. Direktni televizijski prenos zbivanja iz Slovenije za njega je bio šokantan.

U trenutku kada je u septembru 91. dobio vojni poziv u Hrvatskoj su se već na više mesta vodile bitke. Igrom slučaja, i njegovo prvo ratno iskustvo bio je Gornji Viduševac.

« *Moram reci da ja nisam bio obučeni vojnik, jedva sam znao baratati oružjem i imao sam neku romantičnu predstavu o ratu da ću ja hladne glave paziti da se ne dogode neke loše stvari*».

Isprva se osećao loše, zbunjeno i imao je utisak neke sveopšte histerije koja ga je okruživala.

« *Medutim nakon nekoliko tjedana desila se neka transformacija u meni i ja sam od nekoga ko se nije snalazio postao neko se vrlo dobro snalazi u svemu tome. Mislim da je to zato što je rat jedno bolesno stanje duha*».

Sve naredne godine koje je proveo blizu ratnih zbivanja za njega su bile veoma brze i cudnog ritma. Nije pripadao ni ratu ni miru, a ni svom prethodnom životu .

« *Bio sam neki drugi ja. Jako sam hteo van iz vojske, van iz svega toga. nekao sam se uspeo išćupati i nejasno mi je jesam li dezertirao ili sam dobio šut kartu*».

Naglašava da mu je teško jasno reci šta je sve radio u godinama neposredno nakon rata i pominje mnogo alkohola koji je prošao kroz njega. Iako poseduje sve papire i dokumente potrebne za ostvarivanje određenih beneficija na osnovu učešća u domovinskom ratu, odbija da se koristi tim privilegijama iz, kako kaže, principijelnih razloga.

Godine 1996. upoznao je neke ljude iz Antiratne kampanje Hrvatske i postepeno se uključuje u mirovni aktivizam kojim se i danas bavi te mu je prica o suocavanju sa prošlošću na neki način veoma bliska. Istice potrebu suocenja sa nasiljem u sebi i nacinima na koji se rešavaju konflikti u našim kulturama. Smatra da kada je nasilje kao jedina opcija priznata na nivou citavog društva onda je situacija veoma ozbiljna.

« Sa prošlošću se možemo suociti kada smo spremni za to, po svom ili njenom izboru. Neki moj zaključak je da nam nema drugog puta. Možda je bolno, ali se išćisti».

Nebojša Jovanovic

Istoricar, rođen u Loznici 1963. godine, autor knjige «Idemo na Zagreb - dnevnik sa rezervistima». U ratnom sukobu u Hrvatskoj učestvovao je kao pripadnik rezervnog sastava JNA, i to od 1991 do 1992. godine. Za sebe kaže da u rat nije otišao po svom izboru i svojoj volji, već kao rezervista koji dobija vojni poziv.

«Otišao sam u rat jer nisam, za razliku od nekih, uspeo da se oslobodim vojne obaveze. Otišao sam u

Cesto razmišlja o nekim kulturološkim obrascima i parolama uz koje su mnoge generacije odrastale kao što je ona rimskog cara Avgusta, često pripisivana Josipu Brozu: « Živimo u miru kao da će trajati 100 godina, a pripremamo se kao da će sutra biti rat» ili ona o umiranju za otadžbinu kao vrhunskoj vrednosti. Pita se zar nije bolje za otadžbinu živeti?

« Opcija rata je stalno bila psihicki tu. To negde stoji i u tradiciji. Jako puno krivo shvacenih fraza je bilo oko nas».

Sa distance od nekoliko godina nakon rata istice kako nema šanse da više ikad obuce uniformu.

Neka Gordanova razmišljanja o sopstvenoj potrebi da postane deo ovakve mirovne inicijative:

" Motivacija da učestvujem na tribinama i u cijelom procesu zbivanja prije, oko i nakon tribina, proizlazi iz višegodisnje potrebe i namjere da govorim i razgovaram o "predracu, raču i poracu", iz stotina diskusija o ratnim i poslijeratnim zbivanjima, iz mnogih susreta s osobama koje su proživjele ili jos uvijek proživljavaju svoju ratnu dramu. Diskusija traje godinama, a putem naših tribina mogli smo vidljivim pokazati jedan od njenih segmenata - cetiri pogleda cetiri bivša vojnika u tim ratovima, cetiri pogleda na ratnu prošlost, a i cetiri pogleda na sadašnjost i budućnost.

To "pokazati vidljivim" i izazvati reakciju kod gradjanstva, koje je slusalo tribinu a i u njoj učestvovalo pitanjima, utiscima i komentarima, izazvati reakciju medija i novinara, koji su tribinu pratili ili ignorirali, promatrati kakva će reakcija biti kod organizacija civilnog društva i aktivista/ica u gradovima Indjiji, Nišu, Novom Pazaru i Kragujevcu, koji su prisustvovali tribinama i podržali ih ili ih "preskocili" i zanemarili, pa i kod sveukupne javnosti u Srbiji, koja je znala, ako je htjela znati, da se ta vidljiva diskusija dogadja,

dakle, ta vidljivost i neskrivanja je održavanja i zbivanja, nasuprot opskurnosti i zamagljenosti političarske i strancarske sfere, osnažuje me i inspirira na daljnje napore u mom aktivizmu".

rat iz istog razloga iz koga sam nekoliko godina ranije otišao u vojsku».

Dosta živo opisuje raspoloženje u Loznici - gradu na granici, u danima kada se rat rasplamsava i kada sve više ljudi iz Srbije (koja tada zvanicno nije bila u ratu) biva uključeno u ratnu pricu.

« Kada smo culi da će kod nas biti mobilizacija cudili smo se zašto u Srbiji, kada je sve to bilo daleko od nas. Mislio sam tada da do pravog rata neće doci, da JNA samo treba da pokaže svoju

snagu i da spreči sukob između Teritorijalne odbrane SAO Krajine i novoformirane Hrvatske vojske».

Tih dana bilo je i otpora slanju momaka iz Srbije u rat, pa Nebojša navodi scenu kada su, početkom jula 1991., Loznici izišli na ulice i zaustavili kolonu vojnih vozila koja je krenula, navodno, put Dervente. No, kao i na mnogim drugim mestima početkom 90-ih, i ovde je to bio tek jedan od pokušaja da se predupredi rat koji je bio slabiji od glasova koji su pozivali na borbu. Septembar 91. bio je za Nebojšu mesec kada definitivno odlazi u rat - najpre u Hrvatsku Kostajnicu, Glinu, pa Gornji Viduševac, Karlovac... i imena gradova, varošica i sela se redaju.

«Nije se našao niko da nam objasni šta se događa, kuda idemo, zašto idemo i koji nam je cilj. Mislim da je to najveća greška sa naše strane. Kasnije sam shvatio da ni odgovorni to nisu znali ...»

Po povratku iz rata nije bio pošteđen unutrašnjeg rasula koje dodatno pojačano situacijom u Beogradu koji kao da nije bio svestan šta se dešava par stotina kilometara dalje. Slika mladica koji igraju tenis nadomak jednog elitnog beogradskog hotela (placajuci jedan sat tenisa iznos om njegove tadašnje mesecne plate) je nešto, što po njemu dobro opisuje stanje tih godina:

« Ja sam za 15 dana mogao ponovo da budem pozvan, a neki su i dalje igrali tenis.»

O nacinu na koji je doživeo rat i svoje učešće u njemu kaže:

«Moje učešće u ratu je učešće čoveka koji je voden ne svojom voljom i koji je pokušavao da shvati cilj tog rata i ni do danas to nisam shvatio. Glavno moje osećanje u vezi sa ratom je uvreda koju rat nanosi pojedincu, oduzima mu licni integritet i on postaje samo deo mnoštva, prosta cifra koja je potrebna nekom generalu. Osećao sam to kao pretvaranje mene u instrument koji nosi pušku.»

Smatra da ovo što trenutno radi predstavlja neki vid preispitivanja prošlosti i dodaje da zastupa

Saša Dujovic

Roden je u Beogradu, bio je dobrovoljac u Srpskoj gardi i Vojski Republike Srpske u periodu 1991-1995. Aktivan je u Udruženju ratnih vojnih invalida.

Po sopstvenim recima vaspitavan je u pravoslavnoj patrijarhalnoj porodici koja je slavila slavu i posedovala «neki smisao za državu, naciju i narod». Pored uticaja porodice i vrednosti koje se kroz nju prenose, istice i veoma jak uticaj škole i onoga što se u njoj učilo o stradanju srpskog naroda u različitim periodima istorije.

U vreme kada međuetnicki sukobi pocinju da se zaoštravaju imao je 25 godina, formiranu porodicu,

stav da je ovako trebalo pričati i posle II svetskog rata - tada bi mnoge stvari drugacije izgledale.

«Vrlo mi je interesantna scena bila u toku rata kada smo zarobili petoricu hrvatskih vojnika i svi odmah potrcali da vide ta «cudovišta». A bili su to samo obični, normalni, uplašeni ljudi. Rat iskrivi sve predstave».

Ne zaboravlja da pomene ni odgovornost politicara, ali i «bitangi sa sve tri strane» koji su od tog rata pravili biznis i u njemu imali već pogodene poslove. Upravo zato je važno, smatra Nebojša, da se prevaziđe emotivna blokada koja postoji u svima nama i da oni koji su u ratu učestvovali nadu prostora da kažu svoje mišljenje « jer kada bi se vojni obveznici pitali, rata ne bi ni bilo».

« Treba već jednom završiti priču o državnim granicama. One su takve kakve su i treba ih prihvatiti. Kad glupost dostigne nivo državnog stava, to je najopasnije».

O svojoj potrebi da učestvuje u razgovoru o ratu sa ljudima iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske:

«Ideje projekta su se susrele sa nekim mojim idejama starim koliko i ovaj rat. Toliko sam o tome razmišljao da sam morao i knjigu da napišem na tu temu. Silno sam želeo da razgovaram o svemu tome, ali nisam nalazio sagovornike. Kao neki ljudi optimista sve vreme sam verovao da ćemo ipak nekad, negde sesti ovako i razgovarati. Ova tribina me zadesila kad sam već izgubio nadu da nešto tako može uopšte postojati. Prilikom promocije moje knjige u Zagrebu ispricao sam sve što mi leži na duši, tako da sam možda i potrošio reči. Sve vreme sam osećao jedan strašan umor, ali sam takode znao da je to to i da je to ono za čim tragem. Veoma mi je značilo ispunjenje licnog osećaja u vezi sa kojim do sada nisam imao prave sagovornike. Lepo mi je što smo uopšte to radili.»

posao. O svojim tadašnjim pogledima na situaciju kaže:

« Rat me je zatekao, ali u meni se odigravao jedan bes i revolt da se ne ponovi II svetski rat i oni pogromi Srba. Imao sam mišljenje da je taj rat nametnut srpskom narodu.»

Po otpocinjanju oružanih sukoba u Hrvatskoj bio je jedan od mnogih građana iz Srbije koji su dobili vojni poziv za učešće u ratu. Potencijalno odredište bio je Vukovar, no Saša se nije hteo odazvati tim pozivima jer nije hteo da bude u stroju sa oficirima koji su, po njegovom mišljenju, doveli do toga.

« Nisam hteo da budem topovsko meso za neke generale da se ogrebu za još jednu zvezdicu».

Istovremeno, većina medija u Srbiji je tada neprestano izveštavala o surovim zločinima koji su vršeni nad srpskim narodom. Delimično i pod utiskom takve slike Saša se dobrovoljno prijavljuje za rat i odlazi u Liku. Vec nakon kratkog vremena provedenog na ratištima u Hrvatskoj javljaju se prve dileme vezane za smisao takvog nacina rešavanja problema, kao i za odnos između medijske slike i stvarnosti kakvu je zatekao. Prvi put je ranjen u septembru 91., ali se vratio na isto ratište. Nakon drugog ranjavanja (u decembru iste godine) i višemesečnog oporavka ponovo odlazi u borbu, ovoga puta u Bosnu i Hercegovinu i to na sarajevsko ratište. Tu je ostao sve do popisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Objašnjavajući razloge koji su ga nagnali da toliko vremena provede u ratnom vohoru naglašava da je rat kao posebna droga, neka vrsta opijuma:

« Sve dublje sam zalazio u to. Mislite da ste jaki, veliki, imate uniformu, oružje ... Sve vreme me je grizao neki crv, ali taj opijum nadjaca crva i tako bude sve dok ne vidiš poginulog drugara pa se zapitaš ZAŠTO?».

Nakon završetka rata u Bosni i Hercegovini vratio se u Beograd i bio primoran da se suoci sa veoma teškom egzistencijalnom situacijom i potpuno nerešenim statusom jer, za tadašnjih režim, Srbija nije bila u ratu. Tada je počeo borbu za ostvarivanje prava invalida i porodica poginulih boraca, i tu borbu vodi i danas.

O svojim osećanjima tokom učešća u ratu kaže da su bila pomešana i podvojena:

« Pitao sam se često da li sam prevaren i ko me je to prevario. Prevario me tata što me je vaspitao

da budem Srbin pravoslavac, prevarilo me društvo, istorija? Osecao sam se obaveznim i u tom trenutku sam se uhvatio puške. Najgori način sam odabrao. Nije mi žao što sam bio u ratu jer sam mislio da radim pravu stvar, ali mi je žao što se taj rat uopšte desio».

Razmišljajući o tome kako se nositi sa bremenom prošlosti istice stav da svi snosimo odgovornost za protekle događaje jer smo olako prihvatili ono što su nam servirali političari iz «putujućeg karavana». U tome polazi od sopstvene odgovornosti što je olako uzeo pušku u ruke.

« Svoju odgovornost sam shvatio onda kad sam nazreo da iz ovoga ne mogu da izadem čistih ruku. Ja za sebe često kažem da sam podvojena ličnost - nisam sav za mir, ali je vreme da otvorimo tu pricu. Necu da naša deca dožive slicno. Nije bilo lako sestri sa covekom iz Bosne i Hrvatske, trebalo je smognuti snage za to. Voleo bih da više ne bude rata, verujte mi».

Gledišta je da mir podsticu obični ljudi, narod za čiji deo i sebe smatra. Za prevazilaženje i emotivno «preradivanje» svega što se desilo potrebna je najiskrenija priča, iz srca.

« Mi možemo uciniti koliko je u našoj moci - da razgovaramo i da pokušamo da neke pojedine ljude dotaknemo. I da doživimo da za izvesno vreme odemo na utakmicu u Zagreb. Nisam siguran da li to može tako brzo, ali barem mogu da pokušam».

Na kraju, o iskustvu učešća u ovim tribinama i onome što je iz njih dobio:

« Ne želim više da ratujem i to predlažem svima. Velika mi je želja da o ovome pričam u Zagrebu i Sarajevu, da vidim kako ce me oni razumeti».

U prvoj (nadamo se ne i poslednjoj) seriji tribina pod nazivom "Četiri pogleda: od prošlosti, otkud ja u ratu - ka budućnosti, kako ka trajnom miru?" obišli smo, tokom meseca juna, četiri grada u Srbiji – Indiju, Niš, Novi Pazar i Kragujevac. Ova četiri grada odabrana su zbog toga što pripadaju različitim regijama i imaju različite nacionalne, verske i kulturološke specifičnosti.

Pitanja koja su učesnicima upućivana od strane publike bila su zaista raznolika i usmerena kako ka ličnim stavovima i iskustvima učesnika tako i ka potrebi za racionalnim objašnjenjem nekih dešavanja koja su činila podlogu ratu, a i

danas su prisutna u našim društvima. Zanimljivo je, u svakom slučaju, videti koje su to stvari koje ljudi u ovoj zemlji prepoznaju kao bitne elemente u priči o ratu, ali i (možda još više) o miru.

Tako ni ovom prilikom nije preskocena (na ovim prostorima nezaobilazna) tema o svetskoj zaveri, novom svetskom poretku čiji se temelji udaraju i na ovaj način tj. organizovanjem tribina koje finansiraju isti oni čiji smo zamorcici bili od samog početka.

No čula su se i mnoga pitanja sa otvorenom potrebom da se saznaju iskustva ljudi sa "drugih" strana kao što je pitanje da li su učesnici svoje iskustvo u ratu doživljavali kao castan i patriotski čin, te kakav je njihov stav prema Haškom Tribunalu, na šta su

učesnici odgovorili sledećim recima:

- Moj odnos prema Hagu je izuzetno negativan, isto kao i prema Miloševiću. Trebali smo ovde da mu sudimo.

- Od Haga ima i štete i koristi. Potice nas na razmišljanje i preispitivanje (ko je šta uradio i slicno). Forma, ko je napravio taj sud, način njegovog rada – to mi je problem jer se kroz to pravi politika. Voleo bih sudove za ratne zločine videti u Beogradu, Zagrebu, Sarajevu.

Podjednako interesantna je i želja nekih ljudi da čuju eksplicitne odgovore na pitanja da li su učesnici činili ratne zločine, odnosno da li su i druge vojske

(sem srpske) pljackale i ubijale. I odgovori su bili konkretni:

- Da, ja jesam vidio ljude u uniformi hrvatske vojske koji su pljackali kuće i vršili nasilje i zlocine. Sve čemu sam bio svedok i što sam znao izneo sam u jednom procesu koji se i danas vodi i koji pratim. To bih preporučio i svima koji imaju nekakve dokaze ili su nešto videli da urade.

Zanimljivo je da se jedno pitanje pojavilo na skoro svim tribinama a odnosi se na dilemu *“Da li bi rata bilo da ste vas četvorica rekli NECU RAT, necu pušku i da su to rekli svi koji su nosili pušku?”*. Neki od odgovora na to pitanje bili su:

- Verujem da bi rata ipak bilo. Suvviše dugo je sve ono kuvano i zakuvavano. Našao bi se već neko ko bi inicirao, pa onda krene to davolje kolo u koje su se mnogi uhvatili.

- Kad već dolazi do rata kasno je. Tada je stvar već zeznuta. Trebalo je mnogo ranije raditi na tome, već 87. Poziv je tada čista formalnost jer se već prešla granica. Tada nije dovoljno samo

puko odbijanje puške, mada i to može biti važan korak.

Publika je pokazala i dosta veliko interesovanje za trenutnu situaciju u susednim državama i mogućnost da se na ovaj način, putem sličnih tribina, govori i tamo. Bilo je i razmišljanja i pitanja u vezi sa mladim ljudima koji su napustili svoje zemlje da bi izbegli mobilizaciju. Odgovori su bili različiti:

- Što se tiče tih ljudi u startu sam imao negativno mišljenje. Sada vidim da je svemu tome mnogo kumovao odnos države. Siguran sam da se mnogi od njih neće vratiti, a ja nemam baš neki interes da se oni vrate. Jedna stvar je bitna – imamo pricu da je iz Srbije, Hrvatske i BiH otišlo preko 2 miliona ljudi, a u ratu je na sve tri strane učestvovalo manje od 500 hiljada. Oni su dozvolili da četiri puta manje ljudi vodi rat u njihovo ime. Da su u ono vreme organizovali otpor na svim stranama, ko zna kako bi bilo. Mislim da je moglo drugačije.

- Neko je otišao, neko ostao, svako ima svoju pricu. Ne volim tu komparaciju ko je bio pravedniji i bolji. Treba to razumeti. Najviše

su mi smetali oni koji su otišli pa su bili huškacki raspoloženi.

- Iz Hrvatske je veliki broj ljudi otišao i 90. i 91. i 92. iz različitih motiva. Od onih koji su rekli (sećam se teških reči jednog poznanika) *“Pustimo nek se budale pobiju”*, do nekih koji su otišli iz vrlo principijelnih razloga jer nisu hteli da se bore i uzmu oružje. Nemojmo ih kolektivno shvatati, ajmo cuti prave motive i dati šansu.

Pitanja je bilo mnogo više nego što ovde postoji prostor da ih sve pobrojimo, ali za nekoga ko se namerava u budućnosti baviti problemom izgradnje mira možda može biti korisno da zna da za građanke i građane Srbije u ovom trenutku razgovor o izgradnji trajnog mira podrazumeva još i sledeće elemente: *promišljanja o nacionalizmu, pricu o tome ko je šta branio, razjašnjenje ko je kriv, svest da se rat ne vodi samo puškama, odgovornost istoričara posebno onih koji pišu udžbenike, nacini na koje vaspitavamo svoju decu, koliko znamo o drugim narodima, važnost poznavanja drugih naroda, vera i kultura...*

Moj pogled na tribine «Četiri pogleda»

Katarina Katanic, voditeljica tribina

Potpuno svesna da u svetu u kojem živim (mislim na Zemlju kao planetu) konflikt, a naročito onaj oružani, nekome biva dobar biznis, nekome način licnog ostvarenja, drugome način (raz)rešavanja sa sopstvenim frustracijama, a najposle nekome i dobru zabavu, ali i toga da strahotu, jad, bedu, krv i patnju ne doživljavaju grupice nabrojanih, nego citavi narodi koje uvek čine samo pojedinci, nesrecom okrenuti i združeni u zajedničku muku (koja im je često i jedina opšta karakteristika), u ovaj projekat sam ušla sa jasnom željom da i sama čujem i doživim koji su to mehanizmi koji do konflikta dovode.

Poznajem mnoge koji su bili u ratu.

Ne poznajem nikoga ko je rat želeo i ko kaže da je u njemu uživao.

Sada sam upoznala ljude koji u ratu jesu bili, ali su iz njega izašli sa jasnom željom da žive u miru.

Pristup koji CNA tim koristi kao metod u nenasilnoj razradi konflikta mi se čini kao realan prilaz svemu što nam se događalo, i što će nam se tek događati. Dakle, konflikt treba priznati, upoznati, i savladati kroz konstruktivna rešenja. Floskule tipa *«mir nema alternativu»* zvuče daleko bolje, ali ne daju rezultat ako nema povratne sprege između načina na koji sukob nastaje i načina na koji se sukob rešava. I to mi je, priznajem, zavrucalo kao jedino rešenje prilaznje problemu kojem sam (kao i svi mi, na ovom delu Balkana, ili Evrope, ako je tako politički korektnije) i sama prisustvovala, i zbog kojeg snosim svoj deo lične odgovornosti.

Sva četvorica uesnika su jasno rekla da su u rat otišli da bi branili. Goran civilizacijsko pravo na drugacije mišljenje, Adnan svoj grad, Nebojša svoju zemlju (SFRJ) od onih koji hoće da je rasture, Saša srpski narod od genocida. Svi su bili u pravu i - niko nije bio u pravu.

Istine i prava koja su oni želeli, kao pojedinci, u aru nisu pronašli. Ali su smogli snage i želje da razgovaraju o svom iskustvu, da analiziraju sebe i preispituju svoje stavove, predrasude, htenja i ako postoji vrednost, onda je ona u cinjenici da je svaki od njih četvorice u ovom procesu tražio istinu u sebi. Meni, kao voditeljici, njihove istine pomažu da tražim svoje.

Jasno mi je da se ovim jedan dug i sigurno težak posao izgradnje trajnog mira ne završava. On je ovde poceo, a kraj mu je teško nazreti. Iskreno, bila bih srećna kada bi pocetkom sledeceg veka neko od mojih potomaka živeo u prostoru u kojem vec, eto sto godina, nema rata, ali ni mogućnosti

da do rata dode. Utopija? Hajde da vidimo zašto je uvek trajni mir utopija, a rat realnost. Gde i kada u širokom prostoru između pojmova rat i mir postojimo mi, kao pojedinci, koji realno cine jednu grupu, nebitno kakvu (versku, jezicku, socijalnu, krvnu ...)? Da li negacijom mira kao realnosti negiramo i sami sebe, svoje stavove, svoj um, na kraju (a možda i na pocetku) i svoju egzistenciju?

Onda mi se postavlja pitanje da li smo dovoljno hrabri da se zalažemo za ono što je apropo proglašeno za utopiju, bez želje da u takvom «opšteprihvacenom» stanju pronademo i deo vlastite odgovornosti?

Ucesnici, organizatori, ja kao voditeljica, predivna konstruktivna i kretativna publika u Indiji, Nišu, Novom Pazaru i Kragujevcu, novinari i mediji koji su ovoj temi ustupili prostor i vreme, organizacije koje su nam pružile podršku, su pokazali zavidnu hrabrost da ispricaju, odnosno cuju, price cetiri, ne ratna, vec mirovna junaka. A to sve jeste hrabrost. i ja joj se, sad, kao takvoj, divim.

MEDIJI I RAD NA IZGRADNJI MIRA

Uticao medija na razvoj društva je nesumnjiv i oni snose veliku odgovornost za klimu u društvu.

Tokom ratova na ovim prostorima svi mediji informativnog karaktera tematizovali su rat, bilo da su antriratno ili ratno-huškacki nastrojani. Mirovne aktivnosti, ma kako male ili vece korake pravile u procesu izgradnje poverenja i trajnijeg mira, nisu dovoljno interesantne medijima. Na žalost, mirovne aktivnosti ne predstavljaju *senzaciju*, one *nisu vest*, pa ih tako u medijima skoro i nema, dok ce se za bilo kakav nasilan incident (npr. govor ispunjen mržnjom neke javne licnosti ili rasisticka akcija) medijski prostor skoro sigurno obezbediti. Ta ispunjenost medija vestima o nasilju, može imati kao posledicu *promociju* nasilja, ili bar prezentovanje nasilja kao *normalnog* stanja društva. Vesti o aktivnostima usmerenim ka prevenciji nasilja su veoma retke.

Želeći da uticemo na promenu tog pravila da je *rat interesantniji nego mir*, odlucili smo da pozovemo veliki broj medija u Srbiji da se prikljuce ovoj akciji, "Od prošlosti: Otkud ja u ratu? Ka buducnosti: Kako ka trajnom miru?" Velika ocekivanja smo imali narocito od onih medija za koje verujemo da se zalažu za iste vrednosti kao i mi, medija koji su nam svih ovih godina predstavljali svetlu tacku u opštem medijskom crnilu. Svih ovih godina ti mediji nisu *samo* prenosili vesti, vec su se zalagali i promovirali potisnute i opšte društvene vrednosti, ponašali su se odgovorno i time bili od društvene koristi, velikim delom inicirajući ili podržavajući društvene promene.

Naš je opšti utisak da mediji u Srbiji (sem nekolicine) još uvek nedovoljno prepoznaju svoju ulogu u procesu koji se može nazvati *rad na izgradnji trajnog mira* i otvaranje prekogranične komunikacije u post-ratnim okolnostima. Neki mediji se uopšte nisu odazvali našem pozivu. Vecina medija je želela da nam dobrano (vrlo cesto po sasvim komercijalnim, tržišnim cenama) naplati svaku "uslugu" koju nam pruži. Tu smo prepoznali nedostatak svesti o nacinu funkcionisanja mirovnih grupa, o tome da je mirovni rad od opšte društvene koristi, koji ne služi promociji komercijalne firme, vec promociji društvenih vrednosti i društvene promene.

Nepriznavanje ili pak neprepoznavanje odgovornosti medija za izgradnju bolje buducnosti kroz uestvovanje u ovakvim i slicnim programima kao i opasnosti koje taj manjak interesovanja ili svesti nosi umnogome ukazuju na potrebu da se radi na senzibilizaciji kako uredivackih tako i izvršnih medijskih struktura za ove probleme.

Pritom treba uzeti ozbiljno u obzir situaciju u samim medijima od kojih dobar deo teško sastavlja kraj s krajem (u pogledu finansijskog opstanka). Bez obzira što teška materijalna situacija taj sektor ne cini

razlicitim od ostalih u Srbiji, smatramo da je veoma važno da se u njegov razvoj ulaže zbog njegove uloge i odgovornosti za buducnost. Smatramo da je neophodno promeniti poresku politiku prema medijima koja bi podržavala one medije koji deluju u javnom interesu, a na osnovu promovisanih vrednosti i ciljeva kao što su: poštovanje ljudskih prava, razvoj demokratije, prava manjina, izgradnja mira, obrazovanje i tome sl.

Ovaj put smo, zahvaljujuci Ministarstvu inostranih poslova Švajcarske koje je bilo spremno da delimicno finansijski podrži tu medijsku "podršku", i zahvaljujuci retkim medijima koji su se bez finansijske nadoknade priključili ovoj akciji, a i onima koji su znatno spustili svoju cenu, uspeli da ostvarimo želju da ove cetiri tribine budu relativno dobro medijski propracene.

Daje nam nadu ona svetla strana. U toku ove akcije smo naišli na medije, pojedinke i pojedince, koji imaju svest o potrebi da se na ovim prostorima radi na izgradnji mira i suocavanju sa odgovornošću za prošlost. Time smo dobili jako mnogo podrške, uglavnom od strane novinara/ki na licnom nivou. Ta podrška nam je bila jako znacajna i davala nam je motivaciju da idemo dalje. Koristimo priliku da im se zahvalimo pojedinačno:

HVALA:

TV Sveti Đorđe iz Indije, TV5 iz Niša, Regionalnoj Televiziji i TV SAN iz Novog Pazara, RTV Kragujevac i TVk9 iz Kragujevca, Produkciskoj kuci URBANS iz Novog sada, TV B92

Radiju Indija, Radiju Niš, FAST Radiju (Niš), Radiju Druga Boja iz Kragujevca, Radiju B92

Novinama: VREME, Puls Indije, Sremske Novine, Gradanski List, Narodne Novine, Sandžadžke Novine, Nezavisna Svetlost

Nebojši Grabežu (radio Slobodna Evropa) i Velji Petkoviću (Radio Niš).

Posebno hvala na podršci, razumevanju i saradnji koja nam je Cinila zadovoljstvo:

Jasni Janković Sarčević i ekipi KATARZE B92,

Draganu Kociću i ekipi CITY Radija iz Niša.

Saradnici

Seriju tribina radili smo u saradnji sa organizacijama iz gradova u kojima su one održane. Partnerske organizacije su iskazale interes i spremnost da ucestvuju u organizacionoj pripremi i sprovođenju javnih tribina, podržavajući njihove ciljeve.

Smatramo veoma bitnim da se ljudi iz lokalne zajednice koji prepoznaju potrebu da se na ovom polju radi uključe u ovaj proces na lokalnom nivou jer se problem (ne)suocavanja sa sopstvenom odgovornošću za prošlost i buducnost tice svih nas i veoma je bitno da svako u svojoj sredini cini onoliko koliko mu to mogucnosti dozvoljavaju.

O podršci lokalnih vlasti

U organizaciji i realizaciji ove ideje veoma nam je važno bilo i ostvariti saradnju sa lokalnim vlastima u gradovima u kojima su se tribine održavale. njihova podrška nam je puno znacila, a posebnu zahvalnost dugujemo SO Indija i Opštini Novi Pazar.

U održavanju ovih tribina naši partneri bili su

Omladinski Kulturni Klub - Indija

Blok 63, objekat 10

22320 Indija

tel: 064 1380 113

e-mail: freeokk@yahoo.com

URBAN-IN - Novi Pazar

ul. Prvomajska bb

36300 Novi Pazar

tel: 020 313 966

fax: 020 314 966

e-mail: urbanin@ptt.yu

Centar za razvoj gradanskog društva PROTECTA

- Niš

ul. Generala Bože Jankovica 15

18000 Niš

tel/fax: 018 523 499

e-mail: protecta@bankerinter.net

www.protecta.org.yu

Millennium - Kragujevac

ul. Vojvode Mišica 19

34000 Kragujevac

tel: 034 366 434

e-mail: ngo@eunet.yu

www.millennium.org.yu

Koristimo priliku da im se zahvalimo na podršci koju smo od njih dobili u realizacijama tribina u gradovima u kojima su oni aktivni i u kojima ostvaruju svoje raznovrsne programe usmerene na izgradnju lokalne zajednice i razvoj gradanskog aktivizma. Njihova nam je podrška bila veoma znacajna i u smislu pristupa lokalnoj zajednici.
Hvala!

CNA Tim

Tokom procesa pripreme puno nam je značila podrška, saveti, pitanja i sugestije koje smo dobili od naših prijatelja i prijateljica: Ane Humljan, Gorana Ješica, Drinka Gojkovic, Petra Filipovica i Rolanda Salvisberga. Koristimo ovu priliku da im se još jedanput zahvalimo.

O CENTRU ZA NENASILNU AKCIJU

Kada je pre par meseci, u razgovoru sa mirovnim aktivistima iz Engleske i Severne Irske, jedan od članova našeg tima pokušao da objasni šta zapravo rade i ko su uopšte osobe iz tog CNA rekao je: »*Mi smo samo grupa ljudi koja radi na teškim stvarima*«.

Ta recenica je postala neka vrsta naše interne poštapalice.

Elem, CNA tim cini grupa od sedam aktivista i aktivistkinja koji žive i rade na potezu Sarajevo - Beograd, gde funkcionišu dva naša ureda. Ljudi koji rade i aktivni su u CNA jesu (imenom i prezimenom): Adnan Hasanbegovic iz Sarajeva, Helena Rill iz Sombora, Ivana Franovic iz Beograda, Milan Colic iz Babušnice, Nedžad Horozovic iz Doboja, Nenad Vukosavljevic iz Beograda i Tamara Šmidling iz Beograda.

Dakle, jesmo *grupa ljudi* koja zajednicki deluje na prostoru(prostorima) bivše Jugoslavije na polju izgradnje mira i nenasilnog delovanja u društvu.

Da li radimo na »*teškim stvarima*«?

Pokušavamo da radimo na stvarima koje prepoznamo kao veoma važne za društvo u kome živimo, pokušavamo da budemo odgovorni građani i građanke koji deluju protiv nasilja i nepravdi u društvu, a za promociju nenasilje, ljudskih prava, izgradnje mira i poverenja, prekogranične saradnje, ljudske solidarnosti i nenasilne razrade postojećih sukoba.

Nenasilje ne vidimo kao ideologiju već kao stalni proces preispitivanja sopstvenog delovanja, mišljenja i zbivanja u društvu. Naše pojedinačne motivacije se preklapaju u ovoj tacki dok individualno, one svoje korene crpe u veri, iskustvima nepravde i solidarnosti sa onima koji su izloženi nepravdi.

Postojimo od 1997. Sama ideja za osnivanje mirovne organizacije ovakvog karaktera nastala je kao posledica uocene potrebe da na izgradnji mira treba da rade *lokalni ljudi*, jer verujemo da na njima leži najveća odgovornost, ali i najveći potencijal za pokušaj razumevanja i transformacije sukoba kroz proces nenasilnog delovanja.

Kako vidimo sukob i njegovu moguću transformaciju?

Sukobi su deo svakodnevnog života, dešavaju nam se gotovo neprestano i u njima se, od slucaja do slucaja, nalazimo u razlicitim ulogama. Sukob nije isto što i nasilje, mada se moramo zapitati zašto ga većina ljudi ovde takvim doživljava i postoje li možda neka iskustva koja takvom stavu daju za pravo. Primena nasilja u razlicitim oblicima je, na žalost, skoro uvek prepoznata kao jedini način rešavanja sukoba svih vrsta, što cesto dovodi do progresivnog pojacavanja nasilja na svim društvenim nivoima i u ekstremnim slucajevima i do ratova.

U odnosu na to, CNA vidi veliku potrebu za radom na prevenciji nasilja i razvoju alternativnih, konstruktivnih i izazovnih nacina za transformaciju i razradu sukoba u društvu. Ne bavimo se, dakle, rešavanjem konflikata jer ne posedujemo carobnu formulu koja se samo primenjuje i uvek deluje. Želimo da radimo na kreiranju društvene atmosfere u kojoj bi bilo moguće otvoreno se nositi sa sukobima, ma kako oni bolni bili i u kojoj bi postojao prostor da sukobljene strane mogu da se cuju i pokušaju razumeti.

Ne želimo da na tome radimo sami i ne želimo da budemo samo kap u moru. Stoga nam je veoma bitno da osnažujemo, saradujemo, podržavamo i bivamo podržani, kritikujemo i bivamo kritikovani, da otvaramo konflikte i radimo na njima.

Kako to radimo?

Ponajviše, organizovanjem treninga iz nenasilne razrade konflikata koje održavamo nekoliko puta godišnje. Učesnici/e su iz razlicitih krajeva bivše Jugoslavije i to prvenstveno aktivistkinje i aktivisti,

novinarke i novinari, politicarke i politicari, kao i ljudi koji rade u prosveti. Kroz obradu različitih tema kao što su: razumevanje sukoba, nasilje i nenasilje, nenasilna komunikacija, moc, uloga polova u društvu, identitet i razlicitosti, diskriminacija itd. nastoji se otvoriti proces senzibilizacije za nasilje, razumevanja mehanizama i dinamike nastajanja sukoba i razvijanje sposobnosti delovanja unutar tima, grupe, društva.

Veoma nam je važan prostor koji se na treningu otvara za medusobno upoznavanje i razmenu iskustava osoba iz, doskora, ratnih područja. Razmena iskustava i emocija vodi ka razgradnji predrasuda i stvara podlogu za *empatiju i solidarnost*, za dublji uvid u potrebe, strahove i osećanja ljudi koji se inace cesto doživljavaju samo kao deo »neprijateljske gomile«.

Jedan od važnih aspekata našeg rada je i efekat multiplikacije, kroz motivaciju ucesnika/ca da nauceno primene u svojim sredinama što posebno nastojimo postici kroz program Trening za trenere i trenerice. Medusobno povezivanje i otvaranje perspektiva saradnje preko postojećih granica jedan je od najvažnijih ciljeva svih naših aktivnosti.

Osim ovih osnovnih aktivnosti CNA deluje i na drugim poljima izgradnje mira kao što su mirovni javni apeli, ucešce na javnim tribinama i njihovo organizovanje, objavljivanje novinskih clanaka i sl.

Iskustvo da se ljudi raznih nacionalnosti i vera, na Kosovu, u Makedoniji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, mogu razumeti, podržati i prepoznati zajednicki interes izgradnje mira, koje smo cesto doživljavali tokom prethodnih pet godina rada nam daje snage i vere da istrajemo u našem radu. Uprkos svemu što je bilo i što se ne treba zaboraviti vec preispitati, buducnost nam je, ako nikao drugacije, ono najmanje geografski, usko povezana.

KO CE PRVI?!

Kada kažemo *trajan mir* mislimo na stanje društva u kome postoji socijalna pravda, u kome nema diskriminacije ni po kom osnovu, niti govora mržnje, ili ukoliko ih i ima oni nisu opšte društveno prihvaceni. Govorimo o stanju društva u kome svaki pojedinac/ka ima osećaj pripadnosti, prihvacenosti i sigurnosti i ima pravo na svoj identitet. Takvog mira na ovim našim prostorima nema. Ne možemo da ocekujemo da nam takav mir "donese" bilo ko spolja, niti da ga "vedu" vladajuće strukture. On se gradi *odozdo*, od strane gradana i gradanki koji su svesni odgovornosti koje imaju za društvo u kome žive i opredeljeni su da aktivno deluju protiv nepravde i diskriminacije, u saradnji sa vlastima i institucijama.

Jedna od velikih prepreka ka izgradnji trajnog mira u društvima zemalja bivše Jugoslavije je opšta *viktimizacija* tih društava. Ta viktimizacija je uglavnom višestruka, a najčešće postoji na tri nivoa: ljudi se osećaju kao žrtve "onih drugih" sa kojima su bili u ratu (neretko se ti *drugi* okrivljuju ne samo za rat, vec i sve posledice rata koje postoje: teška materijalna situacija, veliki broj izbeglih i raseljenih lica, uništena privreda, porast kriminala i nasilja u društvu, itd). Zatim tu je i osećaj žrtve, odnosno bespomocnosti i zavisnosti u odnosu na "svoje" politicare (neretko se može cuti "Šta mi tu možemo, kad se zna ko nam kroji kapu."), a potom i na svetske sile ("Mi smo samo zamorcici njihovog eksperimentisanja."). Uloga žrtve je jedna od *udobnijih* uloga, kako nas ona oslobada bilo kakve odgovornosti: za sopstvenu sudbinu (jer na nas uticu sva tri navedena nivoa), ali i za društvo u kome živimo (jer "zna se ko nam kroji kapu"). Jasno, držeci se tih ukopanih uloga žrtve ništa se suštinski na ovim prostorima neće promeniti.

Otvoravanje price o odgovornosti za rat i sve ono što se dogadalo nama i oko nas, povlaci otpor prema suocavanju sa odgovornošću. Čak i kada postoji svest o tome da odgovornost jeste na svima nama, dolazi do pitanja: *A zašto mi moramo da pocnemo prvi* proces preispitivanja odgovornosti za prošlost?, "mi Srbi" ili "mi Hrvati" ili "mi Bošnjaci"... Iz takvog stava proizilazi da se trebamo stideti ako "pocnemo prvi" sa tim procesom, umesto da se time ponosimo (mada je teško utvrditi ko je poceo, jer razlicite grupe i pojedinci/ke na tome rade vec duže vreme na ovim prostorima). Suocavanjem sa svojom odgovornošću za prošlost pružamo ruku koja pravi prostor putu pomirenja, time dajuci podršku i drugima da taj proces zapocnu.

Na poremećaj društvenih vrednosti upucuje da se kao *patriotski* vrednuje odlazak u rat u ime *svog naroda*, a antiratne akcije se nikako ne povezuju sa patriotizmom.

Ukoliko postoji svest o tome da je "naša strana" ili "neko u naše ime" pocinio ratne zlocine, jako cesto se oni opravdavaju jednostavnim: "Ali i drugi su ih cinili". Za proces izgradnje mira smatramo jako važnim suocavati se upravo sa takvim zlocinima pocinjenim "u naše ime". Da, i ti *drugi* su ih cinili, ali to nije opravdanje. Hajde da prvo pogledamo cega sve ima u našem dvorištu, pa tek onda da kritikujemo komšijsko.

Jako važan korak ka međusobnom razumevanju, a time i ka putu izgradnje mira, je pružanje prilike ljudima da čuju kako je *onim drugima*, Hrvatima, Bošnjacima, Albancima, Srbima, *njima*, sa kojim problemima se susreću, koje strahove imaju, čemu se nadaju. Te price su često vrlo slične, često teške, a sasvim ljudske. Njima neizbežno dolazi do saosećanja i osećaja solidarnosti, demistifikacije i humanizacije *neprijatelja* ali i gubljenja predrasuda kako su *svi oni isti, cetnici, ustaše, balije*.

Kako se, na primer, oseća jedan Albanac ili Albanka u Beogradu, gde su predrasude prema toj nacionalnoj grupi veoma jake, i neretko se može čuti kako su *oni "divljaci", "prljavi", "samo se kote"*, kako im je krajnji cilj Velika Albanija? Kako se osećaju Hrvati/ce i Srbi/kinje u Sarajevu, kad mogu dobiti posao skoro samo kod retkih privatnika koji su isto tako Hrvati ili Srbi? Kako se osećaju sada malobrojni Srbi ili Goranci u Prištini, koji iz sigurnosnih razloga ne govore svoj maternji jezik na ulici? Kako se osećaju Bošnjaci u Banja Luci kojima se ne dozvoljava obnavljanje Ferhadije, minirane tokom rata? Jedan osećaj svakako dele, a to je nedostatak sigurnosti, slobode izražavanja svog identiteta, perspektive, onoga što je potreba svakog čoveka.

U tim okvirima je veoma važna i javna diskusija o identitetima, posebno nacionalnim identitetima. Šta za nekog znači biti Srbin/Srpkinja, Bošnjak/Bošnjakinja, Albanac/Albanica, Hrvat/Hrvatica? Koje to vrednosti nosi sa sobom? Koje predrasude i strepnje?

Mi nekada jesmo *živeli zajedno*, ili smo živeli *jedni pored drugih*, ali nismo se poznavali. Bili smo zatrpáni idejom "bratstva i jedinstva" po kojoj smo svi isti, i po kojoj je izražavanje svog nacionalnog ili verskog identiteta ili bilo suzbijano, ili bilo *stvar lošeg ukusa*. To međusobno *nepoznavanje* ili *parapoznavanje* je stvorilo prostor vrlo plodan za izgradnju mnoštva predrasuda jednih prema drugima.

Često ljudi koji imaju potrebu za izražavanjem nacionalnog identiteta bivaju poistovećeni sa nacionalistima. Ono što vidimo da nedostaje, a na čemu svakako treba raditi, je afirmacija nacionalnih identiteta kroz vrednosti koje oni nose sa sobom, a koje se ne zasnivaju na tome u kojim smo to sve *bitkama pobedili*, i u čemu su to sve *drugi gori od nas*, već se zasnivaju na blagu kultura koje nose sa sobom, a nikoga ne ugrožavaju ili nipodaštavaju.

Različito i nepoznato se uglavnom doživljava kao pretnja, čemu sledi distanciranje, umesto da se nepoznato upozna, da se komunicira i gradi sigurnost kroz međusobnu saradnju i poverenje. U javnosti se često "sopstvena" vojska prezentuje kao garant sigurnosti, dok susedi tu istu vojsku doživljavaju kao pretnju i odgovor na nju traže na isti način, daljim naoružavanjem. Trošenjem i tako malih državnih budžeta na vojsku se ugrožava sopstvena ekonomija, dolazi do socijalnog nezadovoljstva, povećanog stepena nasilja u društvu, stvara se plodno tle za ekstremizam, i tako se povećava šansa za zloupotrebu tih istih vojski. Krug se zatvara. Zvuci paradoksalno, nakon toliko ratova, da se militarizacija vidi kao put obezbeđivanja sigurnosti, ali i danas manjka alternativa ovom opšteprihvaćenom modelu. Čarobna formula ne postoji, ali taj alternativni put sigurno leži u komunikaciji i saradnji sa prvim susedima, čemu mora prethoditi izgradnja međusobnog poverenja.

Svakako, kao važan korak u procesu izgradnje trajnog mira vidimo i senzibilizaciju za nasilje u društvu i njegovu društvenu osudu. Pod tim podrazumevamo svest o tome da nasilje nije samo fizičko i direktno, kao što je udariti nekoga ili u većinski srpskom selu u Vojvodini baciti bombu na poslasticarnicu Albanca, već je i pretnja nasiljem nasilje, kao i diskriminacija, vredanje, nipodaštavanje. Nasilje je i kada vas u pekari u Sarajevu isprave da se kaže *dvije*, a ne *dve*; nasilje je i kada na pijaci u Skopju Albanka neće da proda svoj paradajz Makedonki. Nasilje je i to što se ne osećamo sigurno u mestima u kojima živimo. Onog trenutka kada svi krenemo da osudujemo nasilje, bez obzira ko i zašto bio žrtva tog nasilja, bez obzira ko i s kojim motivom je to nasilje počinio, tog trenutka možemo reći da smo podmakli na putu ka izgradnji trajnog mira i da smo se svojski potrudili da sprecimo bilo kakav budući rat na ovim prostorima.